

Széttört dió közel egy országhatárhoz

2. részlet egy talán soha el nem készülő regényből

Ilyen regényféléből sincs sok. Akik elolvasták a 2020. augusztusi számban közölt 1. részletét, azok is joggal felejtették el. Petike, ezentúl, bár máig nem minden rokon számára már Peti, majd Péter, 1941-ben született a tőlünk északkeletre található Szászligeten, amely csaknem egy évezred után a 20. században többször gazdát, azaz országot cserélt. A 2. Nagy Háború végén a fiúnak anyjával és csecsemő hűgával, Jolikával el kellett hagyniuk a másodszor is összetákolt, most már ismét két darabból álló ország egyikében található híres régi nagyvárost, K-t. Azért, mert nem voltak „őshonos” magyarok. Óalján a nagyszülők fogadták be őket. 1945 végén hazakerült a Nyugat egyik, évszázadok óta fejlett civilizációjáról híres nagy országában levő, ám nem embernek való hadifogolytáborból Peti apja. Nagybetegen, de helyrejött, és mert katonatiszt volt, örült, hogy a közeli két folyó, egy nagy és egy kisebb közötti kis faluban irodai munkát talált.

Peti édesanyja és édesapja úgy gondolták, hogy a fiúnak és Jolika hűgának nem ott kell elkezdniük az iskolát. Apja a híres régi Kollégiumával büszkélkedő ősi településen, fejedelmek székhelyén, a Tanácsházán kapott hivatalnoki állást. Nevezzük a továbbiakban Iskolavárosnak! A Rákóczi-szabadságharc idején itt tartották az utolsó kuruc országgyűlést. Itt működött a legnépesebb alföldi nagyvárosban, D-ben levő Kollégiumhoz hasonló, annál hét évvel korábban alapított nagyhírű iskola. Évszázadokig volt itt teológiai, sokáig jogakadémia és gimnázium, hatalmas régi könyvtár. 1871-ben az illetékes osztrák hatóság mégis lefokozta nagyközséggé, és csak 1968-ban kapott ismét városi rangot. Talán mert múltja, lakóinak nemzeti függetlenségre törekvése, az 1848–49-es szabadságharcban való részvétele miatt az országunkat birtokló Nyugati Szomszéd vezérei nem kedvelték. A trianoni béke a végekre lökte, így ipara sem fejlődhetett. Azután, a Nagy Keleti Unió felszabadító uralmának idején, klerikális, mindegy, hogy kálvinista vagy katolikus szelleme miatt sem tetszett az ország irányítóinak. Most ismét működik itt református teológia, gimnázium és általános iskola,

D. MOLNÁR ISTVÁN (1941) irodalom- és művelődéstörténész, az MTA doktora, műfordító, ny. egyetemi tanár. Legutóbbi, Hoppál Mihállal közösen szerkesztett könyve: *Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960* (Budapest, 2019).

de van állami középiskola is. Már a 19. század derekától folyt tanítóképzés, Peti apai nagyapja itt szerzett kántortanítói oklevelet. Egy bő évszázaddal később felsőfokú intézménnyé vált, ahol Jolika kapott tanítónői diplomát. Azután nevében is főiskola lett, ahol a fiú apjának egyik húga, féltestvére, Anci néni tanár, sőt igazgatóhelyettes is volt. Majd hol egyik, hol másik egyetem kara lett, sőt nemrég új egyetem székhelye. Merész vállalkozás egy kisvárosban.

A család rövid ideig arról a politikusról, egykori iskolavárosi diákról elnevezett utcában lakott, aki 1848–49-ben belügyminiszter, majd miniszterelnök volt. Egy érdekes foglalkozású, hordóhitelesítő bácsi és felesége fogadta be Petiéket. A fiú két könyvet kapott tőlük ajándékba. Az egyik 1899-ben kiadott verseskötet. Amikor már tudott olvasni, megtanulta és évtizedek után is, bár csak ritkán szomorú, tudja az egyik vers néhány sorát. A költő arcképe alatt olvashatók: „Az én mezőmön nem érnek kalászok, / Az én aratásom egy marék virág, / Az én gyönyöröm az álomlátások, / Az én világom egy álomvilág.”

Következő lakásuk abban az utcában volt, amelyet az Iskolaváros 19. századi híres joghallgatójáról neveztek el. Egyik tanára állítólag azt mondta neki: „Magából nagy országháborító lesz.” Így is történt, 1849-ben az ország kormányzója volt. Peti családját Tárczy Árpád gimnáziumigazgató vette oda nagy házának egy üres lakásába. Nevét nem szabad eltitkolni, ahogy a fiú más, már régóta nem élő olyan tanáraiét sem, akiktől bőven kapott szellemi útravalót, és akik magyarságra nevelték.

Árpád bácsi, aki történelem és klasszika-filológia szakot végzett, az egyházi iskolák államosítása, 1948 után lemondott funkciójáról. A gimnáziumban rövid ideig Petit is tanította latinra. Másokat a Nagy Keleti Unió nyelvére, mert a Nagy Háborúban és utána a még csak alakuló, múltjától szabadulni és fényes jövőt akaró államban, hadifogságban töltött el néhány évet. Hamar megszerzett nyelvtudásának köszönhetően ott, szerencséjére, irodai munkát kellett végeznie. Eredetiben olvasta az ottani nemzet világhírű íróit. Szakálla hasonló volt Engelsére, persze nem annak nézeteit vallotta. Sajnos már nincs kitől megismerni egyetlen fiának kalandos történetét, aki állítólag a 2. Nagy Háború idején megmentett egy angol ejtőernyőst. Úgy hírlik, ez hálából valahogy megszervezte, hogy Londonba kerüljön, ahol a BBC rádió magyar nyelvű adásának bemondója volt. Bár a hosszú háznak messze volt a kapuja és az utca, az öreg még a spalettákat is behajtva hallgatta ifjabb Árpádot. Peti apjával együtt. Kató néni remek gyümölcshabokat készített.

1948-ban, ahogy a felnőttek megtapasztalták, eljött a fordulat éve, de többségük szerint semmi sem fordult jóra. Akkor még nem léteztek táskarádiók, csak nagy világvevő készülékek. Peti szüleinek ilyenre nem volt pénzük, de ha lett volna, sokáig akkor sem vettek volna. Megelégedtek a hol a Kossuth, hol a Petőfi Rádió műsorát a Tanácsházáról kapcsoló vezetékessel. Az a hír járta, hogy ez is alkalmas volt lehallgatásra. Akinek mégis volt nagy készüléke, gyanúsnak számított. Ez év tavaszán kivételes eseményre került sor az ősi Várkertben: a magyar parasztok tömeggyűlésére. Ennek súlyát természetesen csak

a fiú anyja és apja érezték. Maga a Párt Vezére, R. M. elvtárs mondott a távolabbról és közelebről, vonaton, traktorokkal, teherautókkal vagy lovon érkezett dolgozó parasztok tízezreit szinte folyamatos tapsra készítő beszédet. Mielőtt elkezdte, elhalmozták ajándékokkal, és egy három-négy éves forma kislány is virágcsokrot adott neki. Peti szülei, akik nem vettek részt a kivételes rendezvényen, azt hallották, hogy Jolika volt. Egy horthysta katonatiszt lánya, akit nem tudni, ki választotta erre a szerepre? Húga akkor tényleg nemrég múlt három. Az interneten a tömeggyűlésről szóló információk között olvasható egy kérdés is: ki volt ez a kislány? Az akkor készült fotók előregedtek, biztos válasz nincs a kérdésre.

Apácák vezette óvoda után 1948-ban Peti elkezdett iskolába járni, amely éppen akkor lett az államé. Őt olyan fiúval együtt, akikkel összesen 12 évig együtt koptatta az általános iskola és a gimnázium elég kopott padjait. Egyikük régóta Petiék utcájában lakott, egy másik később költözött oda. Az 1. osztályban angolt is tanultak, ezért emlékszik még mindig arra a dalra, ami így kezdődik: „The farmer in the dell...”, és így fejeződik be: „The cheese stands alone.” Később, az 5. osztálytól kezdve már csak a Nagy Keleti Unió nyelvét tanították. A fiú ministrált a görögkatolikus templomban, és ott volt első áldozó, ahol három évvel később Jolika is. A család vasárnaponként oda járt, kivéve a téli hidegben, mert a nagyon régi római közelebb volt, és hatalmas térben zengő orgonája megbabonázta a fiút. Az ottani énekeket is jobban szerette, mint a „görögökét”, de az ő papjukhoz, Takács Miklós tisztelendő úrhoz járt szívesen hittanra. Pár év múlva áthelyezték egy aprócska faluba, talán azért, hogy kevesen hallgassák. Peti kis, a háború előtti verseskötetet kapott tőle, ami most is megvan. 1948-ban történt az is, hogy az embereket tüntetni hívták a katolikus egyház vezetője ellen. A fiú nem volt ott, nem értette a dolgot, de szülei igen, és otthon sem igen beszéltek arról, hogy a főpapot börtönbe vitték.

Anyja és az egész család szívesen járt át beszélgetni a két házzal arrébb levő pékségbe. Ott élt Marcsó néni, az államosításig annak tulajdonosa és férje, aki kisiskolásokat tanított. A felnőttek jókat nevettek, amit Jolika és Peti nagyon élvezett. 1951-ben, ahogy a *Szabad Nép* írta és a Kossuth Rádió mondta, a dolgozók jobb ellátása érdekében, az állam bevezette a jegyrendszert. Igen ám, de így mindenkinek kevés kenyér jutott. Hogy több jusson, a fiú apja hajnalonként segített gyorsan kiszedni a forró kenyeret a kemencéből, és ezután ment dolgozni a Tanácsházára. A néni és bácsi sok viccet mesélt, amelyek közül a fiú egyet megjegyzett, bár akkor nem értett. A végén hangzott el, többször is, hogy „Éljen Naftalin!” A Nagy Keleti Unió teljhatalmú Vezérét hívták így viccelődve. Kedvenc dalát, a „Szulikó” címűt Peti is játszotta, mert egy ideig hegedülni tanult az egyik cigányprímástól – kevés sikerrel, ezért nem sokáig. Azt mondták róla, botfüle van, pedig már ekkor is szerette a zenét, amit a rádióban hallott. Azért is, mert szülei szívesen hallgatták a fiatalokukra emlékeztető, de az újabb operettrészleteket is, például az *Állami Áruház*ból, na meg új slágereket, hiszen régiket nem játszottak. Apjának kedvence a „Vágyom egy nő után...” kezdetű ária volt. A szülők, ha jókedvük támadt, gyakran hallgattak „népi zenét” is,

ahogy akkor nevezték azt, amit cigányok játszottak. Peti néhány év múlva felfedezte magának a komolyzenét, a dallamos operaáriákat, és megszeretett sok zongoraművet, Chopinét is.

A mindjárt a háború után bevezetett B-listázás 1950-ben, vagy lehet, hogy egy évvel később érte el Peti apját, mert csak ekkortól jelentett veszélyt a Népköztársaság államrendjére. A Tanácsházáról elbocsájtották, elment melósnak a vasúti hídépítőkhöz. Órákon át kaparták a rozsdát hol a Dunántúlon, Ajkán és Padragon, hol a Mátrában, Recskén. Ott halkán, óvatosan azt beszéltek, egy táborban a nép sok ellenségét tartják fogva, és nehéz kényszermunkára fogják őket. Kéthetenként tudott csak hazajönni, mert a vonat lassan ment, és annyi ember utazott, hogy vasárnaponként felférni is nehéz volt rá. Peti mamája mindjárt a háború után megtanult varrni a család számára, de ekkortól másoknak is dolgozott. Engedély nélkül, ezért egy az utcában lakó asszony, a fiú osztálytársának anyja, feljelentette. Pénzbüntetést kellett fizetnie.

A mozi olcsó volt, a család szeretett oda járni. Jolika és Peti akkor ment örömmel, amikor – rövid ideig – még amerikai mesefilmeket is vetítettek. Aztán már inkább csak a Nagy Keleti Unióban készített háborús filmeket játszottak. Ezekben, ahogy mások mondták, a hős katonák nem töltöttek, mégis folyton lőttek. Szerencsére akadtak olyan filmek is, mint a „Déryné”, a „Különös házasság”, a „Liliomfi”, a „Föltámadott a tenger”, az Iskolaváros lakói számára ismerős témájú „Rákóczi hadnagya”, a „Körhinta”, 1957-ben „A csodacsatár” vagy a „Szent Péter esernyője”.

Petinek remek tanítónénije volt, ráadásul a szomszédos házban lakott. Egyedül, mert férje nem került haza a háborúból. A fiú szülei úgy tudták, ott maradt valahol Keleten. Egyetlen fia mérnöknek tanult a R. M. Nehézipari Műszaki Egyetemen, de 1956-ban elhagyta hazáját. Peti elég okos, de főleg szorgalmas volt, és a szorzótáblát, a többjegyűek szorzását és osztását kivéve mindent hamar megtanult. Akkoriban kevés játék volt, különben is olvasni szeretett. Még mesekönyveket is inkább ismerősök adtak kölcsön, de felfedezte a könyvesboltban az Olcsó Könyvtár sorozatot, és várta következő köteteit. Három vagy négy forintba kerültek.

Aztán ott volt a hatalmas teraszos kert, gyümölcsfákkal és mindenféle bokrokkal. Mamájának kis konyhakert művelésére maradt ideje. A fiú számára a három régi, égbenyúló diófa volt a legkedvesebb, egyikük olyan vastag ággal, hogy óráig lehetett rajtuk üldögelni. A szomszéd Lacival spárgából és cipókrémes dobozokból telefont szereltek fel a fák közé. Meg voltak elégedve a működésével, és nem is kellett kiabálniuk, értették egymást. És vagy száz méterre ott volt a széles Folyó. Már a felső tagozatba járt, amikor elkezdett horgászni. Eleinte csak kis, köztük méreten aluli halakat fogott, amelyek saját kezű tisztításától megkímélte édesanyját, akinek csak meg kellett sütnie. Amikor egy nagyobb ponty akadt a horgára, örvendezve, büszkén vitte volna haza, de a közelben ülő, a fiúra addig ügyet sem vető férfi, a kelmefestő el akarta venni tőle. Szerencséjére ott volt az egyházkerületi könyvtár munkatársa, képzettsége

szerint református lelkész, aki három házzal arrébb lakott. Úgy szerezte vissza a halat, hogy ígéretet kapott a szülőktől: Petinek horgászengedélyt vesznek. Rekordja a legközelebbi holtágban fogott 33 törpeharcsa volt. Elég kicsik. Ismert vagy húsz féle halat, mert akkoriban még nem jött szennyező víz az északi szomszéd országból, egy börgyárból. Nyáron a túlparton, a híd melletti homokos részen lehetett fürdeni. Ez volt a Strand, ahol sokan nyaraltak, mert külföldön nem lehetett. Még a baráti szocialista országokban sem könnyen. Tizenévesen tanult meg biztosan úszni, akár a kertjük vége alól a strandig is. Ennek végén a túlparton magaslott az ősi Vár, ekkor már nem ajnározott művészek alkotóháza, hanem gyakran látogatott múzeum.

Jolikával, néha szüleivel együtt a Várkertben akkor még több lejtőn szánkózhatott. Az Iskolakertben, a szabadtéri testnevelésnek helyet adó jókora terepen fagyos időben jégpályát csináltak, lehetett korcsolyázni. Ritkán, mert az idő tájt gyakran voltak hideg telek, és sok hó esett. Elméletben sokkal jobban focizott, mint a gyakorlatban, a nagyhírű gimnáziumot is magában foglaló Kollégium hatalmas bekerített területén levő gyér füves földön. Fedezetnek mondta magát, pedig a két közel lakó fiúkból álló csapat együttes létszáma sem érte el a tizenegyet.

A legkiválóbb dolgozók elnevezése sokáig „élmunkás” volt. A fiú „éltanuló” volt, mert így hívták a legjobbakat. Őket, legalábbis úgy mondták és írták az újságok, 1953 márciusában nagy megrázkódtatás érte: meghalt Acélos Szoszó, vagyis Jozsif Visszarionovics, a Nagy Keleti Unió Vezére. A magyarok nem éltethették tovább vele együtt R. M. elvtársat sem, akinek a 60. születésnapjára egy évvel korábban több koszorús költőnk írt verset. Azért, mert ezután már nem ő volt a Párt első számú vezetője.

Peti apjának is jól jöttek a változások. A család egyszer még üdülni is elutazhatott a megye másik végén levő fürdőhelyre, ahol persze ellátás nem volt. Rövid kirándulásokra, a környékbeli szép hegyekbe el-eljutottak, főleg, ha a családfőt az ásványbányászokkal kapcsolatos munkája oda szólította. Akkoriban többféle ásványt kerestek és találtak is a környéken. Ezzel foglalkozott az Iskolaváros székhelyű ásványbánya- és órló vállalat. Egy szabómestert neveztek ki igazgatónak, aki volt olyan okos, hogy a központban a szakterülethez ugyan nem, de a vezetéshez, az ügyintézéshez is konyító, alapos munkát végző embereket alkalmazott. Felvett három horthysta katonatisztet. Egyikük, volt vezérkari őrnagy, ugyanabban utcában lakott, amelyikben a fiú. Apósát bárónak mondták az ott lakók. Nem ébresztett rokonszenvet, mert fenn hordta az orrát.

Árpád bácsiék a főutca folytatásában, a Kazinczy utcán komfortosabb házba költöztek, nagy lakásukat pedig két családnak utalta ki a Tanács. Az egyiket Anci néniék kapták, férjével és a kis Zsuzsával, akinek nemsokára húga született. A másik lakás Klári nénié és a közeli boltot vezető, Petivel szívesen motorozó Andris bácsié meg a kisfiúké lett. Vidámságot hoztak az udvarba. Az ebédet az ekkoriban létrehozott pedagóguskonyháról hordták, amelyet másodmagával a fiú mamája nemcsak vezetett, hanem főzött is.

A fiúnak a sport iránti komoly érdeklődése az 1952-es helsinki olimpiával kezdődött. 16 magyar bajnokának és a többi érmesnek a sportújságban megjelent képeiből kis albumot csinált. Évtizedekig őrizte, aztán valahogy elveszett. 12. születésnapjára, november 25-ére felejthetetlen ajándékot kapott. A konyhágyon hallgatta az évszázad mérkőzésének közvetítését, és ugrált örömeiben. Hatszor! Négy évvel később megint volt Olimpia. Nagybetűvel, mert ez volt a neve a szőke lánynak, aki nagyon tetszett neki. A lánynak kevésbé imponált, talán mert a tánciskolában nem tanult meg rendesen keringőzni, és más táncoknak sem volt nagy művésze. Az iskola mellett lakott, apja fényképész volt. Ekkor, de lehet, hogy már egy évvel korábban tetszett egy barna, az udvarban lakó kíváncsi fiúnak magát mutogató lány is, az egyik lelkész gyereke.

Peti számára valahogy igen gyorsan eltelt az általános iskola felső tagozatának mind a négy osztálya. A tanárookra, még arcukra is jól emlékszik. Leginkább a biológiát lelkesen okító „Micsurinra” és a magát művésznek is tartó énektanárra, aki egyik első óráján minden gyereket megénekeltetett. Az osztály kinevette a fiút. Joggal. A tanár nem próbálkozott többször ilyesmivel, tudomásul vette, hogy a fiú ismeri a kottát, érdekli a zenetörténet és szereti a zenét. Félévkor és évvégén mindig 5-öst adott, hogy passzoljon a többi tárgyból kapott osztályzatokhoz. Peti szerencséjére ugyanez a tanár tanította a gimnázium 1. osztályában, sőt, bár a fiú úgy tudta, tovább nem lesz ének, 2.-ban is volt. Ekkor már nagy súllyal esett latba a zenetörténet. A magyartanárnő Joli nénit szerette és jól ismerte, mert szemben lakott azzal a házzal, ahol a hordóhitelesítő Béla bácsi és Jolán néni. Anyjával és húgával együtt gyakran járt a tanárnő kertjében gyümölcsöt szedni. Joli néni nem érdemelte meg Peti igazán kevés csínyének egyikét. Egy 1937-ben meghalt kitűnő költő *Csoszogi, az öreg suszter* című novelláját kellett írásban elemezni. A fiú a hecc kedvéért írta, hogy öreg *pók*. A tanárnő annyiszor áthúzta, hogy kilyukadt a füzet.

1956 volt az első olyan év, amikor már nem kellett félni, hogy Petit nem veszik fel a gimnáziumba. Apja tanácsára humán osztályba, az 1. D-be írátták be, hogy latint tanuljon – természetesen a kötelező, mindennél fontosabb nyelv mellett, 32 fiúval együtt. Közülük, ha igaz, az induláskor csak tíz volt helybeli, a kollégista többség a megye kisvárosaiból jött, nagy részük faluból. Két budapesti az iskola hírnevének köszönhetően került oda, de a tanév végén visszamentek a fővárosba. Nagy volt a lemorzsolódás: az 1957. tavaszi kiránduláson készült fotón már csak 27 tanuló látható, és a matematikát tanító osztályfőnök. A következő tanévre áthelyezték az akkor felsőfokúvá fejlesztett, addig középiskolaként működtetett tanítóképzőbe, de az osztályról nem mondott le. Petinek nem a matek volt az erőssége, szülei fizettek a magánórákért, de csak egy fél évig, mert annyira igyekezett, hogy bejutott a levelezős matematikaverseny megyei fordulójába. Az 1. osztály végére tovább fogyatkozott a létszám, de a következőben megemelkedett, mert a 2. D-be tettek át talán 12 angol tanuló fiút, akik közül végül öt maradt. Egy osztállyal kevesebb lett, igaz, így is mamutiskola volt, ami az osztályok számát illetően valameddig még nőtt is. Petinek

a négy év alatt 45 osztálytársa volt, de az érettségi tablón a folyó közeli holtágába belefulladt fiún kívül csak 23 tanuló látható, köztük két olyan, akik később jöttek. Ki tudja, mi magyarázza a nagy fogyást, az iskola színvonala-e, vagy a szelleme? Aki erre kíváncsi, olvasson el egy, a *Valóság* című folyóirat 2019. februári számában megjelent tanulmányt. (Az *Egy gimnáziumi osztály...* című, Budapesten ugyanebből az évből való, illusztrációkkal teli könyv kis példányszámban jelent meg, ezért kevés könyvtárban van meg.)

De ne szaladjunk ennyire gyorsan előre! Petiék 1956 szeptemberében alig kezdték el az iskolát, máris olyan váratlan események történtek, amelyek bevéődtek minden fiú emlékezetébe. Október 24-én hiába várták a tanítás megkezdését. A fiúval immár kilencedik éve egy utcában lakó L. H. közkedvelt, jól tangóharmonikázó osztálytársa hozta a hírt: a rádió bementa, hogy Budapesten „valamiféle forradalom” tört ki. Egy diákotthonos úgy emlékszik, a hírt a fiatal matematikatanár újságolta lelkesen. A több idegen nyelvet tanító és többféle sportot űző Dévai Jenő az osztályba lépve nem szólt mást, csak kérte, hogy a diákok hazafias dalokat énekeljenek. Van, aki úgy tudja, a gimnáziumban megjelent vasutasok biztatására vonult ki a nagyjából ezerfőnyi diákság a főutcai tüntetésre. Mi osztályfőnökünk, Szerencsi Sándor vezetésével. Gy. K. szerint előtte az idős, régivágású, még a református időkbeli való igazgatóhelyettes mondott beszédet az óriási iskolaudvaron, óvatosságra kérve a felvonulókat. (Az igazgató nem jelent meg.) Békés felvonulás volt, amelyen a tapasztaltabb felsőévesek játszották a főszerepet. Egyikük a Petőfi-emléktáblás ház erkélyén mondta el a *Nemzeti dal* (Emiatt hamarosan kicsapták az iskolából.) Akik a menet elején haladtak, örvendező tanúi voltak annak, hogy nem tudni, kik, a felszabadító hősök obeliszkjéről lefűrészelték a sarló-kalapácsot, a tanácssházáról pedig leverték a Magyar Népköztársaság kalászos-kalapácsos-vörös csillagos címerét. Két kollégista dobhatta le a tetőről a vörös csillagot. (Szerencsére időben disszidáltak.) A gimnázium udvarán többen égették a kupacokba dobált tankönyveket, amelyekből a nagy keleti birodalmi nyelvet kellett tanulni. A 2. félévben új könyveket kellett venni, mert újraindult ennek a nyelvnek az oktatása.

A kollégisták sokan voltak, ők tudtak többet a következő napokról. Egyikük üres laktanyából akart fegyvert szerezni. Jó, hogy szülei időben érte jöttek. A diákotthon igazgatója másnap hazaküldött mindenkit. November 4-én a megszállók azzal demonstrálták hatalmukat, hogy tankot állítottak a tanácsháza elé. Azt csak évtizedek múlva tudták meg a helybeliek, hogy a diákotthonban később rendőrök vagy katonák többször kerestek valakit vagy inkább valamit, közben a fiúknak a fal felé kellett fordulniuk. Más osztályokból való diákokat kicsaptak az iskolából, néhány felsőbb éves Nyugatra szökött. A diákotthonban lakó Ruskay András tanár előre szólta, hogy ÁVH-sok fognak kutakodni. Osztálytársunknak, P. Sz.-nek sikerült eltüntetnie az amerikai nagynénjétől kapott leveleket, de magyarázkodnia kellett a forradalom után leszerelt bátyjától örökölt katonapulóver miatt. Azt mondta, az ócskapiacra vette. Ruskay tanár úr mindenkit figyelmeztetett, hogy ne tartson magánál a hatalom számára gyanús

dokumentumokat. '57 tavaszán többször is pufajkás ávósok fegyverrel a kezükben, parancsolgatva és ütlegelve kutattak a diákotthoni szekrényekben. Fegyvert kerestek, de csak nekik nem tetsző cikkeket találtak idősebb fiúknál, akiket agyba-főbe vertek, és elvittek az óaljai börtönbe. Egy párhuzamos osztályba járó kollégistát úgy megfélemlítettek, hogy teljesen megváltozott, és többé soha nem beszélt a történekről, az ottani rádió stúdiósainak viszont hónapokkal később is volt bátorságuk ahhoz, hogy bekapcsolják a Szabad Európát. A diákotthonos fiúk szégyellték magukat, amikor az Iskolakertben menetelve énekelniük kellett, hogy „Maléter Pált és Nagy Imrét a pokolba kívánjuk!”.

A helybeli A. N., Petinek már kilencedik éve osztálytársa, azért nem emlékszik a városban történekre, mert – a családtól külön, a megyeszékhelyen élő apjuk korábbi disszidálási kísérlete miatt – rendőri felügyelet alatt álltak. Petinek is voltak élményei. Apja minden hónap elején táskában vitte a fizetést a különböző telephelyeken dolgozó bányászoknak. Nem tudni, akkor novemberben milyen módon jutott el a hegyek közötti eldugott zsákfaluba, ahol valamilyen ásványt bányásztak. Akkor is, ha vonattal ment a második állomásig, akkor is, ha gyalog, mindenképpen gyalogosan kellett megtennie vagy tíz kilométert. Szovjet tankkal találkozott. Vezetője, abban a tudatban, hogy ellenforradalmárral van dolga, ráirányította a fegyver csövét Peti apjára, aki valahogy megértette vele, hogy csak a munkáját végzi. A fiú jól ismert az utcájuk túloldalán, egészen közel álló házban lakó munkást, akit elvittek és nagyon megverték az ávósok. Ismerte az egyik református lelkész idősebb fiát, aki jobbnak látta elhagyni az országot. Petiéék még '56 végén, de lehet, hogy már '57-ben ott voltak a kultúrházban, Boros Ida énekesnő műsorán, akinek többször el kellett énekelnie egy dalt. Így kezdődött: „Oly távol, messze van hazám...” A fiú értette miért, és megjegyezte, hogy a szöveget Gommermann István írta. Ismerősök mondták, hogy a Szabad Európa később is ismételtette. Mínek, hiszen ezzel nem segített senkin, semmin.

A 2. osztálytól Butella Gyula volt az osztályfőnök, aki történelmet és földrajzot tanított. Peti mérges volt, mert folyamatosan pontosan tudni kellett királyaink uralkodásának dátumait, de sokkal később megértette, hogy öregdiákokként, évszámok nélkül, évtizedek után is tudni fogják, kik voltak a magyarok uralkodói. A tankönyv anyagát bevasalta, de gyakran úgy egészítette ki, hogy egy regényből olvastatott fel részleteket. Ezekhez nem kellett kommentárt fűznie. Szigorúságát akkor nem értékeltük, széles körű műveltségét Péter is már egyetemistaként fedezte fel, amikor együtt mentek horgászni.

A humorának köszönhetően is népszerű magyartanár, Ruzskay számára az irodalmi művek szövegének ismerete volt a legfontosabb. Nemcsak verseket kellett megtanulni, hanem még regények egyes részleteit is. Péter a mai napig nem felejtette el *A kőszívű ember fiai* címűnek azt a részletét, amelyben, férje akarata ellenére, az özvegyen maradt anya az 1848–49-es szabadságharchoz csatlakozó gyermekének ad útmutatót: „Lélekcsereelő idők járnak, fiam. [...] Mindnyájan más emberek lettünk. Minden kőnek szíve van, és fáj. Azt akarták, hogy annak, aki fegyvert visel, ne legyen. A szuronyerdőnek anyja van, akit

úgy hívnak, haza...” Péter emlékezetében több tucat vers is megmaradt, legfeljebb nem a teljes szövegük. Latinból is kellett „kívülről” tanulni, ezért még mindig el tudja kezdeni Cicerónak a köztársaság elleni összeesküvést szervező szenátort leleplező beszédét: „Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?”, azaz „Hát még meddig élsz vissza türelmünkkel, Catilina?” De olyat is megtanult, már nem emlékszik, kinek a verséből, hogy: „Omnia vincit amor”, magyarul „Mindent legyőz a szerelem.” A fiúnak a gimnáziumi évek alatt kettő volt, de róluk egy kicsit később.

Ruszkay tanár úr még 1958-ban is, amikor a forradalom vezetőit kivégezték, nyugodtan ismételte, hogy országunk kilencmillió ellenforradalmár hazája. Senki nem jelentette fel, pedig ez szokás volt ekkoriban. Petiék ’56 végétől németül tanultak, de a 2. félévben visszakapták a kötelező nyelvet okító tanárukat. Ismerte, de nem igen beszélte ezt a nyelvet, és nem ő volt az egyetlen ilyen az iskolában.

Matematikából a fiú, szorgalma ellenére, négyessel kezdett, mivel az „egyéb” származás nem hozott plusz pontokat a felsőoktatási felvételikén, szülei, bár volt mire költeni a pénzüket, fizettek a különórákért, ami még nagyobb igyekezetre sarkallta. Olyannyira, hogy írásbeli feladatmegoldó versenyre jelentkezett, és a megyei fordulójig jutott.

A fizikát és a vitatott fontosságú logikát Urbán Barna tanította, akinek filozófiából volt doktori címe. A technika gyorsuló fejlődését öreg kora és sokirányú érdeklődése miatt már nehezen tudta követni, bemutatott kísérletei gyakran, ahogy ő mondta, kontaktushibával végződtek. Ha egy diák, hogy a felelés elmaradjon, felvetett valamilyen más témát, elkalandozott. Peti és társai magukban nevettek rajta, de már néhány évvel később, különösen azok, akiknek nem volt szükségük tovább a fizikára, nagyra becsülték a tőle kapott szellemi útra-valót. Kár, hogy a művészettörténetet kevésbé értékelték, pedig a szintén régi vágású dr. Orbán István lelkesen magyarázta a műalkotásokat. Nem vette észre, hogy a segédkező fiúk közben meztelen női fotókat vetítettek a falra. Másféléket nem, mert akkor még csak ilyenek voltak.

Az egyetlen fiatal tanár Tóth Tibor volt. Jól értett a kamaszok nyelvén, a biológiát érdekesen oktatta, de tudta, hogy arra a jövőben nem mindenkinek lesz szüksége. Az idős Szabó Károly testnevelő elnéző volt Peti és még néhány fiú teljesítménye iránt, akik nem igen tudtak kötelet vagy rudat mászni vagy szekrényt ugrani. Osztályzaskor odafigyelt diákjainak más tárgyakból szerzett érdemeire. Peti javára szolgált, hogy futni és távölt ugrani jól tudott, az 5-ös érdekében még a tanár úr kedvenc sportágával, a vívással is megpróbálkozott. Mérsékelt sikerrel, amit azzal magyarázott, hogy csak törrel vívhatott, karddal nem. A Kari bácsi által a közeli hegyekben szervezett sátor tábor megnyerte a fiú tetszését, ahogy a tanárnak az órákon kívül tapasztalt jó hangulata is. Ilyenkor mindig elénekelte a „Szeressük egymást gyerekek, a szív a legszebb kincs...” kezdetű sláger. És ahogy a hangulat fokozódott, nem maradt el, jó hangosan az az operett-részlet sem, amelynek refrénje így kezdődik: „A nő szívét ki ismeri? Ezer csodával van teli. Ma még csalfán kacér veled, holnapra mindent elfeled.”

Petinek a 2. osztályos korában volt az első komoly szerelme, az elsős Zs. T. Egy régi tornyos házban lakott, a fiú házibulin is járt ott. A mama tetszését megnyerte, mert különben nem hívta volna, hogy menjen velük cseresznyét szedni a közeli faluban levő kertjükbe. Annyira közeli volt, hogy már régen egybeépült a várossal. A lány gyorsan elfelejtette, mert hirtelen beleszeretett a szintén az 1. osztályba járó J. S. nevű magas, jóképű fiúba. Peti se sokkal volt alacsonyabb, nem is igen nézett ki rosszabbul, de az biztos, hogy ideológiai szempontból fejletlenebb volt. A hallgatóságánál fiatalabb S. tartott szemináriumokat az '56-os ellenforradalomról. Nem biztos, hogy mindenkit meggyőzött arról, hogy a dolgozók jogos elégedetlenségét kihasználva, a szocializmus ellenségei robbantották ki a nép elleni harcot.

A 4. osztályban jött el az igazi szerelem, megint csak elsős kislány, A. O. iránt. Ráadásul Jolika osztálytársa volt, ezért gyakran járt Petiéknél, még szolid házibulikon is. A fiúnak nagyon tetszett, mert magas és csinos volt. Barna, ezért nem illett rá az akkoriban megtanult gyönyörű vers, a „Milyen volt szökesége...” című. A szeme is barna volt. Szülei biztosan mindjárt lányuk jövődöbelijére gondoltak, és meghívták falujukba, ahová vonattal, egy átszállással lehetett eljutni. Peti ballagására ő adta a kis tarisznyát, benne levélkével, mert az Iskola-városban ilyenkor azt is szokás énekelni, hogy „Elmegyek, elmegyek, Hosszú útra megyek...” Valamikor tetszett még neki az utcájukban lakó E. H. is, de mire bármit tett volna kegyeinek megnyeréséért, egyik aktívabb osztálytársa, erről nem igen tudva, elszerezte előle.

Ekkoriban már nem a Folyóba, a partra épített pallóra ömlött a feltörő gyógyvíz, mert elkészült egy medence. Ma már jókora fürdő, tele az északi szomszéd országból érkező látogatók sokaságával, de annak idején a forró víz miatt nem lehetett úszni, így nyárra ott volt a Folyó. Peti még másodikban összebarátkozott az egyik párhuzamos osztályba járó P. S.-sel, aki helybeli volt. Így gyakoribbak lehettek a házibulik, és mert S. apjának vállalata használhatott egy-egy csónakot és kajakot, sokat eveztek – lányokkal vagy nélkülük. Egyszer még Óalján is jártak házibulin.

Az igazi jó, de akkor még alig ismert nyugati zene M. H. hanglemezeinek volt köszönhető, aki azokhoz igen hamar hozzájutott. Hallgathattuk a rock királyait, Bill Haleyt, Little Richardot és a legnépszerűbb Elvis Presleyt. Volt néhány „nagy-menő” osztálytársuk, a rockizás mesterei. Ha Peti jól emlékszik, hamar eljött annak az ideje, amikor már az iskolai klubesteken, bálokon sem tiltották. Leggyakrabban azzal a hat fiúval töltötte szabadidejét, akik a város lakosai voltak, és már az általánosba is együtt jártak. Nevüket személyiségi jogaik vagy amiatt nem árulja el, mert már nem élnek. A kezdőbetűk csak az Iskolaváros igen-öregdiákjai számára megfeythetők: J. D., I. D., L. H., A. N. és D. P. Ők és Peti nem tartoztak a „legmenőbbek” közé, nem volt „jampicipójuk” és ahhoz illő nadrágjuk, persze ettől még nem értek kevesebbet. Kevesebbet, mint a többiek.

1960 májusában Urbán tanár úr így szólt az osztályhoz: „Nagyon örülök annak, hogy engem kértetek meg arra, hogy ezt az utolsó fizika órát használjuk

a hangotok rögzítésére, és szép emlékként tegyük el a felvett magnószalagot. Most azt szeretném, ha ti egyenként megkérdezve benneteket, elmondanátok, hogy mik a jövő terveitek.” A magnó akkor még ritkaságszámba ment, de M. H.-nak, egy főorvos legidősebb fiának volt.

Öten tervezték, hogy tanári képesítést szereznek. Közülük ketten általános iskolában szándékoztak tanítani, ezért pedagógiai főiskolára jelentkeztek. Hárman tudományegyetemre akartak járni, de nem középiskolai tanárok akartak lenni. Akkor még – szerencsére, nem úgy, mint most, nyugati mintára – két-szakos képzés folyt. Egyiknek a magyart választották, de a magnó tulajdonosa nem tanári szakot, mert mint mondta, „különösen a nyugodt néprajzkutató munka felel meg legjobban a természetemnek. Nagyon fogok igyekezni, mert szeretnék felmutatni valamit az életben.” Peti másodikul a Nagy Keleti Unió nyelvét választotta. A magnószalagra ezek a mondatai kerültek. „Bár nagyon szépnek tartom a tanári hivatást, én nem tanár szeretnék lenni elsősorban, inkább újságíró vagy ami ezzel rokon: a rádiónál szeretnék elhelyezkedni. Hogyha felvesznek [...], akkor nyáron komolyan hozzákezek, illetve nem kezdek, hanem tovább fejlesztem az angoltudásomat, és harmadik szakként az angolt szeretném felvenni. És remélem, hogy két nyelvet [...] megtanulok, és evvel már lehetne érvényesülni külföldön.” Valójában elsősorban a sportújságírás járt az eszében, azért is, mert édesapjának egykori osztálytársa ezt művelte.

Négyen akartak orvosok lenni, egy osztálytárs állatorvos, ketten pedig gyógyszerészek, de az egyik, esélyeit látva, elviccelte a dolgot. Négyen a mezőgazdasági akadémiát választották, egy-egy fiú erdőmérnöknek, illetve közgazdásznak szándékozott tanulni. A műszaki érdeklődés teljesen hiányzott? Humán osztályról lévén szó, ez nem számított meglepőnek. A többség, akkoriban még természetesen, nem számíthatott plusz pontokra a felvételi vizsgán. Az egyik, betegsége miatt az utolsó fizikaóráról „igazoltan hiányzó” fiú vegyészmérnök akart lenni. Hárman nem szándékoztak továbbtanulni, de ketten ipari szakma megszerzését. Urbán tanár úr kérésére a magnó felvette a híres iskola-városi búcsúdalt, amely így fejeződik be: „Fiúk-lányok, szeressetek, / Szeressétek a vén diákot, / Fiúk-lányok, ha messze járok, / Üzenjete, üzenjete!” Az, hogy a tervekből mi valósult meg, kiderül a regény 3. részletéből, ha elkészül valamikor.

Az öt osztály ballagása után hátra volt még a kevésbé meghatározó érettségi. Peti apja, de idősebb ismerősök is mondogatták, hogy az kemény dió. A fiúnak fizikából az atommag szerkezetéről kellett volna felelnie, de arra gondolt, jobb hatást fog kiváltani, ha az atomról szóló elméleteket ismerteti. A bizottságnak így is tetszett, tagjai bólogattak.

Nem bukott meg senki, Kiderült, hogy az érettségi nem is olyan kemény dió, könnyű feltörni, ha van mivel.

(Folytatása következik)